EUROPEAN PIANO TEACHERS ASSOCIATION • AFDELING NEDERLAND
EN VLAANDEREN

PIANO BULLETIN

JAARGANG 31 • 2013 / 1

Interview met Jean-Bernard Pommier

Over stomme clusters, pianoduo's, zitcomfort en educatie…

Lestari Scholtes

Lestari Scholtes vormt sinds 2013 samen met Gwylim Janssens het pianoduo Scholtes en Janssens. Mede in het kader van dit tienjarige jubileum schreef zij voor dit tijdschrift een artikel over het fenomeen pianoduet, waarmee zij zowel op vierhandige klaviermuziek als op composities voor twee piano's doelt.

De geschiedenis van vier handen – van versiertruc naar master in pianoduo

Het eerste gepubliceerde werk voor piano vier handen werd geschreven met een educatief doel. De Engelse muziekhistoricus en (amateur)componist Charles Burney (1726–1814) schreef in 1777 zijn *Four Sonatas or Duets, for Two Performers on One Piano Forte or Harpsichord*. Al eerder waren composities geschreven voor twee klavecimbels, denk aan Bachs concerti voor twee, drie en vier klavecimbels. Burney was al langer onder de indruk van deze werken maar zag er ook de onpraktische kant van in. Hij vond de onhandigheid van het moeten hebben van twee instrumenten in één kamer en het feit dat de instrumenten na een half uurtje repeteren al niet meer gelijk gestemd waren een te grote obstructie en beperking voor de pianisten en studenten die zich wilden ontwikkelen in dit genre van muziek.

In het spelen van muziek voor vier handen op één piano zag Burney dezelfde schoonheden die hij al bij de composities voor twee piano's van zijn collega's had opgemerkt, maar zonder de nadelen van ongelijk gestemde piano's en het hebben van een tweede instrument.[1] Daarnaast opperde hij dat ze een uitstekend leermiddel zouden zijn voor pianostudenten, en wel om de volgende redenen:

- Bewustwording van de plaatsing van de handen. Alhoewel Burney zich kon voorstellen dat het op persoonlijk gebied wel lastig en soms zelf gênant zou kunnen zijn om zo dicht bij de handen van de ander te komen, zeker in het geval van een vrouw-man duo. Een hele andere tijd dan nu dus. Overigens maakte Schubert hier later graag gebruik van. Zijn ultieme versiertruc was het spelen van zijn eigen composities met lieftallige studentes, waarbij hij in deze intieme setting telkens de hand van het vrouwelijk schoon aan probeerde te raken.
- Bewustwording van timing.
- Fouten in ritme en metrum kwamen snel naar voren. Haasten of vertragen bij moeilijke passages waren uit den boze.
- Meer focus op balans en dynamiek.

Charles Burney was er van overtuigd dat studenten musici werden door regelmatig pianoduo te studeren en te spelen. Al snel vervaagde de educatieve achtergrond van het pianoduo-spel; de schoonheid van de muziek en het plezier om deze uit te voeren werden voor veel componisten de hoofdredenen om veelvuldig pianoduomuziek te schrijven. Componisten als Mozart, Clementi en Dussek genoten enorm van deze muziek en mede door deze populariteit besloot pianobouwer Broadwood in 1789

Pianoduo Scholtes en Janssens…
"Er een choreografie voor handen en voeten bij bedenken."
(Foto Ronald Knapp).

het klavier met *additional keys* tot vijfenhalf octaaf uit te breiden en vervolgens in 1794 tot zes octaven. In het begin van de negentiende eeuw ontstond er zelfs de 'duet range piano', met zesenhalf octaaf en 70 jaar later had het klavier zijn uiteindelijke bereik van 88 toetsen bereikt. Interessant is dat pianoduo's in de tijd van Mozart en vlak daarna dus een belangrijke rol hebben gehad bij de ontwikkeling van de uitbreiding van het klavier. Niet alleen omdat zij naar een rijker en voller geluid streefden, maar zeker ook omdat het een stuk comfortabeler was. Wij wachten nog steeds op de ontwikkeling naar 150 toetsen voor optimaal comfort… Wat hieruit dus blijkt is dat pianoduo's 200 jaar geleden een vrij prominente en serieuze plaats innamen binnen de muziekwereld.

Halverwege de negentiende eeuw kreeg het pianoduo een andere plek. Brahms schreef bijvoorbeeld opvallend veel pianoduomuziek, maar voornamelijk als schetsen van zijn latere symfonische werken. Zo zijn vrijwel al zijn orkestwerken, inclusief de pianoconcerten, ook te spelen op twee piano's of op één piano met vier handen. Het educatieve element was vrijwel verdwenen en naast de symfonische gedachten kwam ook steeds meer het salonidee naar voren. Het uitvoeren van pianoduomuziek werd als zeer vermakelijk gezien en erg geschikt voor in de huiskamer, salon en in het café. Denk bij Brahms aan de Hongaarse dansen en ook zeker in de Franse salons met de pianoduomuziek van Bizet en iets later ook van componisten als Fauré en Debussy.

In de twintigste eeuw ontwikkelde het pianoduo-spel zich enorm. Niet alleen qua composities, met onder meer de technisch zeer veeleisende werken van Rachmaninov en de vele duobewerkingen van Stravinsky, maar met name in de tweede helft van de twintigste eeuw ook met de opkomst van meer en meer vaste, professionele duo's, internationale pianoduoconcoursen en conservatoria met een speciale pianoduo-opleiding. Vooral in Duitsland, Rusland, de Verenigde Staten en Israël bestaat een grote belangstelling voor dit genre. Duo's worden daar steeds meer vergeleken met grote solisten en vermaarde strijkkwartetten en nemen een aanzienlijke plaats in bij het algemene klassieke muziekleven. Opvallend genoeg is dit in Nederland niet het geval; het pianoduogenre is veel meer blijven steken in zijn salonperiode. Het pianoduospel is zeer populair in de amateurcircuits, wat blijkt uit de vele quatre-mainsgroepen die er in ons land actief zijn. In de professionele muziekwereld zijn er in Nederland een aantal gelegenheidsduo's en enkele vaste duo's, waarvan er naar ons weten maar één een specifieke duo-opleiding heeft gevolgd. Quatre-mains spelen wordt met name als leuk en gezellig gezien, wat het zeker ook is! Maar waarom dat grote verschil met ons buurland Duitsland? Hoe zinvol is professionele pianoduo-educatie en wat voor effect heeft dat op het muziekleven in een land? Met deze vragen, die ons al enige tijd bezig houden, besloten we een aantal binnen- en buitenlandse duo's om raad te vragen…

Duitsland – Nederland (met een 3-0 voorsprong voor Duitsland)

Duitsland

Pas eind jaren '90 ontstonden de eerste gespecialiseerde vakopleidingen voor pianoduo in Duitsland, onder meer aan de Hochschule für Musik und Theater Rostock en de Hochschule für Musik, Theater und Medien Hannover. Klaarblijkelijk hebben vele van de grootste duo's wellicht lessen gevolgd als duo, maar geen speciale duo-opleiding gevolgd. Wijzelf hadden het grote voorrecht om vijf jaar te studeren bij een van de meest vermaarde pianoduo's wereldwijd, het Silver & Garburg Pianoduo. Zowel Sivan Silver als Gil Garburg studeerden solo piano bij Ari Vardi aan het conservatorium in Hannover. Tijdens deze studie besloten zij om als duo verder te gaan en inmiddels reizen zij de hele wereld over om hun duospel ten gehore te brengen. Hoe hebben zij het ervaren om zich als duo te ontwikkelen zonder specifieke duoleraar?

Silver & Garburg Pianoduo "… jarenlang gewerkt om te vinden wat onze natuurlijke weg van spelen is." (Foto Regina Recht).

"Verschillende leraren hebben ons begeleid om als duo hetzelfde te bereiken als wat we wilden bereiken als solist", aldus Gil Garburg, "maar vooral hebben wij zelf jarenlang gewerkt om te vinden wat onze natuurlijke weg van spelen is. Duospel gaat niet om simultaan spelen. Wij zijn juist op zoek gegaan naar verschillen tussen ons; verschillen in persoonlijkheid, muzikaliteit, techniek en interpretatie. Zelfs nu zijn wij er nog mee bezig. Het is een oneindig proces."

Silver en Garburg zijn dus vooral hun eigen leraren geweest. Inmiddels zijn zij hoofvakdocent pianoduo aan hetzelfde conservatorium waar zij afstudeerden. Natuurlijk gebruiken zij hun eigen ervaringen tijdens het lesgeven, maar ze willen zich vooral afstemmen op elk duo afzonderlijk. "Het duospel is heel persoonlijk. Wij kijken vooral naar wat een duo nodig heeft, hoe de twee persoonlijkheden zich verder kunnen ontwikkelen en hoe de twee pianoduostudenten ook van elkaar kunnen leren. Door je grondig te verdiepen in duospel leer je ontzettend goed wat je precies aan het doen bent als pianist en hoe je de muziek hoort als musicus. Daar proberen wij onze studenten in te begeleiden. Duo's moeten vaak veel gedetailleerder te werk gaan dan solisten: ze willen hetzelfde bereiken maar het is op bepaalde gebieden meer werk omdat je als solist je eigen natuur ontwikkelt. Als duo moet je eerst die eigen natuur samen vinden, voordat je echt aan het werk kunt. Uiteindelijk spelen we dezelfde muziek als solisten, alleen met vier handen. Zo moet de muziek ook klinken. Wij hebben gemerkt dat niet alleen wij, maar ook onze studenten door zich te verdiepen in het duospel betere pianisten in het algemeen zijn geworden."

In de vijf jaar dat wij les hadden bij Sivan en Gil hebben we met elkaar een bijzondere band opgebouwd, niet alleen als leraren en leerlingen, maar ook als vrienden. Het was bijzonder om te zien hoe twee mensen zoveel passie voor dit genre konden

overbrengen op ons en de mensen om hun heen. Mede door hun enthousiasme werden wij aangestoken door het pianoduovirus. En wij hopen het weer hier in Nederland over te kunnen brengen. Een specialisatie in pianoduo aan enkele conservatoria zou naar onze mening erg interessant zijn. Gil Garburg: "Ook Nederland zou meer moeten kennismaken met het geweldige en uitgebreide repertoire op het gebied van pianoduo. Grootse componisten als Mozart, Brahms, Ravel en Rachmaninov schreven volop voor ons genre en deze werken verdienen het om op het hoogst mogelijke niveau uitgevoerd te worden. Extra aandacht voor pianoduospel door middel van een specialisatie aan het conservatorium kunnen wij alleen maar toejuichen."

Nederland

Op steeds meer conservatoria zijn er ontwikkelingen naar gespecialiseerde Masteropleidingen. Zo biedt het Fontys Conservatorium in Tilburg een onderzoeks- en Educatie-Master aan, en kunnen studenten zich in Den Haag aanmelden voor een orkestmaster en de Györgi Ligeti Academy. Zou een Pianoduo-Master in dit rijtje passen? Volgens David Kuyken, hoofdvakdocent piano aan de conservatoria van Amsterdam en Den Haag, zijn er mogelijkheden: "In een breder kader zou het zeker een optie kunnen zijn. Dat er op korte termijn een masteropleiding ensemblespel zal komen is vrij realistisch. Mochten er pianoduo's zijn die zich echt willen focussen op het duogenre dan zouden deze duo's zich voor de master ensemblespel kunnen opgeven en vervolgens wordt daarbinnen de focus gelegd op pianoduo. Ook de theoretische vakken binnen deze master zouden dan hierop gericht zijn. Denk hierbij aan vakken als repertoirekennis, geschiedenis en arrangeren." Kuyken is zelf een ervaren duospeler. Samen met zijn duopartner, de Italiaanse pianist Brenno Ambrosini, treedt hij al jarenlang veelvuldig op in binnen- en buitenland. Volgens Kuyken is zo'n duo-opleiding anders dan wanneer een student zich zou richten op kamermuziek.

"Bij pianoduospel is de precisie groter, waardoor er veel minder wordt gewisseld van muziekpartners dan bij kamermuziek. Een vaste duopartner is eigenlijk noodzakelijk. Ook moet men als pianist veel heroverwegen, met name als het gaat om de functies van de handen en het pedaalgebruik. Alleen al de manier waarop men moet zitten bij het spelen van vier handen is een aandachtspunt."

We weten uit eigen ervaring dat dit inderdaad belangrijke aandachtspunten zijn waar we na *tien* jaar samenspelen nog steeds aan werken. Momenteel zijn wij bezig met Stravinsky's eigen bewerking voor vier handen van *Petrouchka*. Door de complexiteit van het werk hebben we er echt een choreografie voor onze handen en armen bij moeten bedenken. Daarnaast hebben we ook met de orkestpartituur erbij gewerkt en sommige delen herschreven zodat

David Kuyken … "Bij pianoduo-spel is de precisie groter." (Foto Gisela Klein).

het werk nog orkestraler klinkt. Nog een aandachtspunt voor duo's: vanwege de vele bewerkingen van orkestwerken voor pianoduo is het voor ons ook belangrijk om veel aandacht te besteden aan het orkestrale denken. N.B. Laten we niet vergeten dat ook veel werken eerst voor pianoduo zijn geschreven en later pas zijn georkestreerd, zoals de *Rapsodie espagnole* van Ravel. Dit even puur ter informatie, want dit weerhoudt natuurlijk niemand ervan om zich te verdiepen in deze orkestraties.

Ook David Kuyken laat zich hierover uit: "Omdat zoveel werken zijn gebaseerd op orkestwerken moeten duo's in orkestkleuren leren denken. Met twee piano's heeft men hiertoe veel meer mogelijkheden dan een solist. Duo's moeten veel experimenteren om de juiste kleuren naar boven te halen, zeker ook met pedaalgebruik. Met mij eigen duo heb ik dat volop gedaan. Hierdoor ondervond ik bijvoorbeeld het bijzondere effect van het stom indrukken van een cluster terwijl mijn duo-partner aan het spelen was." Er zijn dus genoeg aandachtspunten om een Duo-Master op te richten. Zou dit aanslaan in ons kleine land? Toevallig weten we dat er vanuit heel de wereld tientallen duo's afkomen op de studies in Duitsland. Wat dat betreft staat Duitsland wel met een paar puntjes voor.

Young professionals

Dat wij enthousiast over onze pianoduostudie in Hannover zijn blijkt wel. Maar wij zijn niet objectief aangezien het om onszelf en onze leraren gaat.

Wat zijn de ervaringen van andere duo's met zo'n speciale opleiding? Zowel het Wang Pianoduo, bestaande uit de Amerikaanse Susan en Sarah Wang, als Duo LP, bestaande uit de Servische Sonja Loncar en Andrija Pavlovic, werden een aantal jaren geleden door de Duitse muziekwereld naar ons buurland getrokken. In die tijd ontwikkelde zich daar als een van de eerste landen een pianoduo-opleiding aan diverse conservatoria. "Toen wij hoorden over deze opleiding in Duitsland werden we meteen enthousiast. Het was voor het eerst dat het mogelijk was om de hoogst mogelijke opleiding te volgen (de vierjarige opleiding Konzert Examen) voor een specialisatie als pianoduo", vertelt Duo LP.

Het Wang Pianoduo… "Duo-spel is een unieke categorie in de klassieke muziekwereld, maar niet altijd ten volle gewaardeerd of begrepen." (Foto Christian Stimming).

Duo LP…"De intense discipline en zoektocht naar artistieke vrijheid in het duo-spel." (Foto Aleksandar Stamatovski).

Inmiddels zijn er ook in landen als Israël en de Verenigde Staten duo-opleidingen te volgen. Wijzelf hebben onze leraren leren kennen tijdens de zomercursus Tel-Hai International Piano Master Classes, waar een drieweekse cursus voor pianoduo te volgen is. Het is lastig om te zeggen waar we nu zouden zijn als we ze niet zouden zijn tegengekomen, maar waarschijnlijk waren we zonder hen niet zo intensief bezig geweest als duo in de afgelopen jaren. Eigenlijk alleen al omdat we zoveel hebben geleerd waar we voorheen niks vanaf wisten. Sarah Wang, die al bijna heel haar leven een duo vormt met haar tweelingzus, kan hier over meepraten. "Naast het onder de knie krijgen van de ingewikkelde balans en de verschillende technieken van het vier handen en twee piano's spelen heb ik tijdens de opleiding vooral geleerd hoe ik op zowel professioneel als emotioneel gebied met een andere pianist moet samenwerken. Echt professioneel een duo vormen houdt ook in dat je je partner goed leert kennen, zeker ook op persoonlijk gebied. Dat kan echt heel wat verrassingen opleveren, zelfs als je met je zus samenspeelt!" Duo LP voegt hier nog aan toe: "Wat wij ook hebben meegekregen van onze leraren is de intense discipline en zoektocht naar artistieke vrijheid in het duospel. Duopianisten moeten heel toegewijd zijn aan elkaar en daarnaast ook hun eigen persoonlijkheid binnen het duo kunnen ontwikkelen. We moeten gedisciplineerd zijn maar tegelijkertijd ook kunnen loslaten.'

Inmiddels zijn beide duo's afgestudeerd en treden ze veelvuldig op. Ook zij zetten zich in om meer bekendheid te krijgen voor het genre. "Het is een unieke categorie in de klassieke muziekwereld, ofschoon niet altijd ten volle gewaardeerd of begrepen. Veel mensen denken dat duo-spel enkel inhoudt dat twee pianisten tegelijkertijd netjes samenspelen. Daar vergissen ze zich in; zo'n ensemble vereist jarenlange samenwerking, ervaring, bewustzijn en begrip", aldus Sarah Wang. Wij vertelden haar over ons enthousiasme om het pianoduospel en de educatie daaromheen onder de aandacht te brengen in Nederland. Wat kan zij meegeven aan de Nederlandse pianisten met duo-ambities? "Ten eerste is het belangrijk een duopartner te vinden die in het algemeen dezelfde ideeën heeft over muziek, iemand met wie je nauw kunt samenwerken. Een geschikte leraar vinden is natuurlijk heel persoonlijk. Naar mijn mening moet de leraar zowel de pianisten afzonderlijk en als duo kunnen stimuleren en begeleiden om hun eigen

geluid en stijl te vinden. Ik denk wel dat elke pianist al een conservatoriumopleiding achter de rug moet hebben alvorens met iemand als duo te gaan studeren."

Een optimale situatie doet zich dus voor als twee pianisten de meeste facetten van het pianospel onder de knie hebben en vervolgens als duo verder gaan. Uiteraard gaat de pianistische ontwikkeling nog decennia lang door, maar een goede basis zorgt ervoor dat een duo zich echt kan richten op het duo-spel en minder op persoonlijke pianistische problemen. Beginnende duo's moeten zich wel bewust zijn van de intensiteit in samenwerking. "De ontwikkeling van een goed duo is een aanzienlijk proces, waarbij twee pianisten haast elke dag samenwerken, hetzelfde levenspad delen, en zowel individueel als gezamenlijk groeien op muzikaal en persoonlijk gebied." Duo LP spreekt uit ervaring.

Doet u mee?

Of er echt een specifieke opleiding zal komen in Nederland is natuurlijk nog maar de vraag. Wij zullen ons in ieder geval blijven inzetten voor elke vorm van educatie rondom het duospel. Dit jaar vormen we tien jaar een duo. Voor ons een mooie aanleiding om wat extra aandacht te besteden aan het genre. Alhoewel we relatief nog jong zijn willen we erg graag de kennis die we hebben opgedaan delen met het Nederlandse muziekleven. Dus heeft u vragen of ideeën: via onze website www.scholtesjanssens.com kunt u contact met ons opnemen!

Dan rest ons nog om drie belangrijke aandachtspunten van het pianoduo-spel met u te delen. En daarbij citeer ik graag nog eenmaal onze leraar, Gil Garburg: *"Be a good musician"*, *"Succeed and fail on personal relationship"* en *"Be a good pianist"*.

Met dank aan alle geïnterviewden en Gwylim Janssens.

Noot:

1 Arganbright, Nancy, 'The Piano Duet: a medium for today'. In: *The American Music Teacher*, April-Mei 2007.